

## POROD – PARTUS – TOKOS

*Prof. MUDr. Antonín Doležal, DrSc.*

Akt vlastního porodu byl spojen s tolika komplikacemi a tragediemi, že většinou slovně deklasován nebývá. Naopak od nepaměti mají ženy potřebu různých speciálních mateřských kultů, jako Isis, Ištar, Artemis, Mater matuta, Tueris, Theotokos etc.

La Mettrie píše: neznamená to ještě, že někdo je filosof, když se s Pliniem červená nad bídou našeho vzniku. „Inter feces et urina homo nascitur mezi stolicí a močí se člověk rodí.“ Co se tu zdá sprosté, je něčím nadmíru drahocenným, co Příroda, jak se zdá, složila nejmúleji a nejsložitěji.

Když rodička před začátkem tlačení zvrací, říká se zas „plenus venter non parit libenter plné břicho rodí nerado“, čeho se nezbaví spodem, očistí se zvracením na konci doby otevírací.

Komenský píše, že člověk se rodí s kvílením, vagiens nascitur. Trenys u Řeků značilo kvílení i lavici veslařů, pro porodní bolesti měli pojmenování odís, což mohl být porod, soužení, úzkost, odino bylo čekání s bolestmi na porod. Odin, odine je od odinao míti porodní bolesti. Z toho jsou odiné v lékařské terminologii, nezaměňovat s odontalgii, což je bolest zubů, a tu s algedon bolesti ve varlatech.

V sanskrtu se najde mnoho výrazů k porodu se vázících. Žena byla ména neb vadhu, příbuzné jak pro latinské femina, tak pro německé Weib. Porod prasava, podobné pres tlačení, prasúti totéž, suta syn, upasútiká porodní bába. Suti je tělesné tlačení, sútimaruta porodní větry, připomíná mi ruské sudoroga křeč.

V sankrstu je džana žena, džanma je porod. Džana je blízká řeckému genost rod, narození, gonos semeno. Janus, ajana, atmalabha, utpáda vypadnutí, danma, džanman narození. Latinské gemino je opakovati, zdvojovati, pářiti, gemini jsou blíženci, dvojčata, gemitus je lkaní, vzdychání, úpění, gemo i smutné bučení u dobytka, goo křičet, kvílet. Tato spojení mají obecnou platnost. Když se ve středověku narodila dvojčata, bývala z toho porodní bába „na větvi“, latinsky rámus. I ztropila rámus výkřikem gemini! A z toho máme české jéminé, citoslovce překvapení. Jiný výklad odvozuje toto citoslovce zkratkou z Jésu Domine, analogicky jako „krindapáne“.

Latinské označení porodu je partus od pário, parere ploditi, z toho parentes rodiče a další slova přecházející do románských jazyků. Z indoevropského gene zbyla v češtině žena a zeť, což je na tak kulturní národ poněkud málo.

Slova slovanská mají ne zcela jasný původ, ale kmen rod nemá relace ani k latině, ani k řeckému tokos. Lze pokládat za pravděpodobnou vazbu se slovem roda v sanskrtu, které označuje bolest. Taková analogická spojení mezi porodem a bolestí se vyskytují i v řečtině a němčině.

Existovalo nižší božstvo Rod, v lotyštině je podobné slovo rašme, raža značící hojnou úrodu, ale je nepravděpodobné, že by se v jednoduché společnosti pro tuto činnost hledalo slovo metaforické, takže spíše bych podporoval spojení bolesti a porodu. Taková slova jsou prastará. (Někdo by mohl i německé slovo marode lehce nemocný odvodit spojením bolesti a choroby, vysvětlováno však bývá jako neschopen pochodovat, francouzské maroder znamená loupit a plnit.)

S sanskrtu takš značí pracovat, stavět, řezat, s tím je příbuzné řecké tokos, toketos značí porod, rození, teko, tikto rodit i vyrábět. Teknion je děťátko, jinak též teknon, teknogonia je plození dětí, teknopoiia rození. Téke, tekneein, tekno značí plodit, rodit, vytvářet. Výrobek byl označován jako téknon a toto slovo znamenalo i mládě, dítě.

Tento termín použil v němčině Friedrich Engels. Ve své proslulé charakteristice materialismu tvrdí, že určujícím momentem historie je produkce a reprodukce bezprostředního života, kde končí... „die Erzeugung von Menschen selbst, die Fortpflanzung der Gattung.“ Masaryk to překládal jako „plození lidí samých, rozplozování plemene lidského“. Pokládal jsem termín Erzeugung výroba za výraz poplatný hantýrce průmyslové revoluce, ale je to převzaté z řečtiny. Ve Francii výraz použil roku 1587 De la Touche: La tres haute et tres souveraine science de l'art et industrie naturelle d'enfanter, contre la mandite et perverse etc. Leč vraťme se k porodu. Tokas je rodička, toketos, tokos porod. Techno, slovo příbuzné, značí vyrábět. S tím pak je příbuzné slovo techné značící latinsky ars, česky umění, zručnost, obratnost.

Mám mnohem raději řecké slovo techné cítím tu poctivou technologii, než latinské ars umění, kde kořen je ar arma, paže, ale termín nemá už božské nadání, nedbání pravidel, za protiklad rozumového počínání.

Zřejmě časté zabíjení dětí si vyžádalo označení teknoktonia. Zlý osud postihoval častěji dívky než hošíky. Nebyla neobvyklá rada nepřítomného muže ženě, aby, pokud se narodí chlapec, byl ponechán na živu, dívku ať manželka pohodí.

Porodnictví bylo v minulém století označováno jako tokologia, normálně probíhající porod je eutokia, nepravidelný dystokia, porod jednočetný monotokia, mnohočetný polytokia, rychlý, ostrý porod oxytokia, z toho odvozen název polypeptidu oxytocin, porod lze tlumit tokolytiky, stimulovat tokomimetiky. Theotokos je Bohorodička, Kristotokos byla u heretických Ariánců rodička Pomazaného, ateknia značí bezdětnost, atokos je dosud nerodící prvnička, primipara.

Porod měl ještě další řecké označení, které se vázalo k plodnosti aapokyesis doslovně pryč s těhotenstvím apocytickus bylo označení šikovného porodníka. Mogos značí práci a námahu, mogostokos s námahou rodící, v bolestech rodící.

V hebrejštině gehenna bylo místem nářku a bolesti, v mongolštině žena je označována jako ech. Všimněme si některých běžných evropských výrazů. Ve Francii je l'art accouchements umění slehávat za mého mládí se porodní sál ještě do telefonu hlásil jako slehárna, což dodnes užívají v Sedlčanech. Francouzské slovo zakotvilo v ruštině: akušerstvo a v řadě dalších zemí, profesor Ostrčil termínu akušerka užíval raději než porodní asistentka, stejný výraz razil i Trapl, ale neujalo se to.

I Němci v roce 1781 založili v Hannoveru „Accouchir Hospital“, v oboru však mimo francouzské citace byla vytvořena nepochybně s ohledem na porodní báby důsledná národní nomenklatura. Německý výraz niederkommen, Niederkunft značí slehnutí, snad jako protiklad je Hebamme zvedající koná, hevan, heben zvedat, z toho hevianna, althochdeutsch hevanna, Kindelmutter akušerka. Za nacismu byl dr. Conti Reichsgesundheitsführer vůdce říšského zdravotnictví, jeho matka prosazující pro německé ženy porody v domácnostech byla Leiterin der Reichshebammenschaft vedoucí říšského porodního babictví to byl titul!

V raném novověku označovali v německých zemích báby i jako Matrona, Bade-Mutter, protože myly děti s vlastníma nohama ve škopku. Německé entbinde, Entbindung odvázení osvobození je

blízké indoevropskému ghondhia, gótsky bandi, anglickému bend vázat. Význam souvisí s anglickým delivery osvobodit se, české povila a ruské povivanie.

Německý Geburt porod, je spojený významově s gebaren plodit, působit, porodit. (Gebarung počínání, bar značí nahý, obnažený.) Jde o prastaré slovo, staroněmecky giburt, gebaran, gótsky gabairan do konce nosit, indoevropsky ber, bher nosit, příbuzný s Bahre nosítka, s anglickým bear nosit. Otročský překlad slova Geburt by zněl pravděpodobně jako ukončení nošení.

Podobně znějící geboeren značí kvílet, naříkat a gebarden volat, žalovat. Filologická spojitost porodu s utrpením a bolestí je i v německém kreissen, krezzen, germánsky kritan křičat, křičet, kreischen vřestět, příbuzné se slovem Kraft, anglicky craft nemocný. V německé modlitbě rodiček stojí „weil ich ächzen muss (dělati ach, vzdychat) und krachen, ach so hilf mir Schwachen“. Krachen je křičet, po anglicky crack. Německé křičet schreien, staroněmecké screi, anglické scream pojí se s indoevropským (s) krei. V Apokalypse řecky nalezneme kradzei odinoysa křičela v bolestech, kraygadzo je křičet, krákorat, koraks je krhavec. Latinské criminorje naříkati, též queror, clamare. Ve španělštině gritar, francouzsky crier, anglicky to cry, indoevropsky ger křičet, v sanskrtu akrandita, akrandana křik. Maďarština má kupodivu slovo podobné njeriteny.

Podobnost těchto indoevropských slov je ohromujícím dokladem o prastarém původu signálů nepochybně biologicky velmi významných. Schopnost křičet nastupuje u lidského plodu již od 20. týdne těhotenství. Stará čeština znala křečeti ve smyslu kvokat, ale i křičet. Slovo křeč se více než k řeči váže k zkřivení. Podobně je tomu u německé Krampf, anglicé cramp, starogermánské krampa, krummen zkřivit. Tato slova perfektně odrážejí zevní fenomén křeče, spasmu, kdy zejména u útrobní bolesti se pacient svinuje do klubíčka.

Křik i řecké stonache, systemadzo sténání, připomíná české sténání i stonání, sanskrtsky stanajati, ale vraťme se k porodu. Německy se používá, ihre schwere Stunde istgekommen, sie hatein Kind zur Weltgebracht.

Německé Wehen, es tut weh, jsou příbuzné latinskému vae, existencionálnímu výkřiku běda i německému wund rána, weinen plakat, se staroněmeckými předky we, wei a gótským wai. Anglická bolest pain souvisí s německým Pein trest, francouzským penible, le pensum trest, úkol, s latinským poena trest, bolest, s řeckým poine trest, utrpení, trápení trýzeň.

Taková bolest byla spíše povrchová a hluboká než útrobní: šlehavá, pálivá, drásavá, trhavá, bodavá, rezavá, vrtavá podle zvyklostí tortury. Předpokládám, že slovanská bolest souvisela s ránou a metací střelou bolis, v ruštině se filologicky přibližuje bolest s nemocí. I pacienti se zajímají více o trýzeň a mají snahu podceňovat choroby nebolestivé.

Bolest útrobní odedávna děsí svou špatnou lokalisací a vegetativní bouří. Jednalo se o malum zlo, které bylo možno umísťovat kamkoliv, jak činí s oblibou Francouci se slovem le mal. Německá bolest Schmerz má vznešený původ, přes staroněmecké smerze, smerzo, příbuzné anglické smart dostaneme se k indoevropskému (s)merd, (s)mer. Murbe je německy křehký. Podobnost se slovem smrt je očividná, jde o nejzákladnější slova. V řečtině je mortos dvojníkem thanatos smrti, latinsky mors. Moros je tupec na smysly morous, moria je blbost, Morpheus bůh snů.

Další anglické slovo ache, vyslovované ejk, je výkřikem, podobně jako úpěnlivé maďarské faj. Slovo rána má spojitost s rheo téci, ronit etc. Zakladatel porodnictví F. Mauriceau má výraz doloribus laborare bolestmi pracovati.

Klasičtí porodníci znali dolores praesagientes poslíčky, praesagitio je předtucha, sagio je čuchati, větřiti, u Jungmanna jsou to auštupky, mazánkové, přišlehy, přehánky. Dále to byly dolores

praeparantes předporodní, přípravné, otevírající hrdlo děložní, v češtině 19. století bolesti připravující, rozvíjí se růže, otvírá se zámek. Navazovaly dolores seu labores ad partum vedoucí spolu s břišním lisem k vypuzení plodu. Zesilovaly a nastávaly dolores conquasantes otřásající, u Němců durschneidende prořezávající. Jedině ruština rozlišuje schvatky v první době otevírací a patogy (tužit se, paže tuž vlasti služ) pro Austreibungsperiode německých porodníků dobu vypuzovací. Maďarské slovo nabádající k tlačení nyomjon je krásně zvukomalebné, ozývá se živelně u hekajících vzpěračů.

Německý žák Levreta Stein u děložní práce rozlišuje mezi Zusammenziehungen stahy dělohy a Wehen bolesti, kontrakce časově předchází vznik bolesti, ale v terminologii neuspěl. Vlivem romantismu a odporu proti mechanickému materialismu se ujaly spíše bolesti dolores než labores ad partum děložní práce, užívané spíše stoupenci Newtona. Tak se zděšené rodičky dozvídaly, že je třeba jim zesílit bolesti, že mají špatné bolesti, nerozlišovala se děložní práce a pocíťování subjektivní. Klinická „slehárna“ měla místnost pro dobu otevírací zvanou „bečárna“, pro společné působení kontrakcí a břišního lisu v době vypuzovací sloužila „hekárna“. Kontrakce bolesti porodní byly synonyma. Až teprve padesátá léta s nástupem školy montevidejské skoncovala s babskou terminologií a započala renesance exaktního vyjadřování ve fyziologických a fyzikálních jednotkách.

Z Jungmannových praktických pokynů pro porodní báby na začátku porodu se mi nejlépe líbí: Vyžeň dobytek ven ze světnice!

Přerod Německa militaristického v mírové lze odečíst i na porodnické terminologii. Profesor dr. Ernst Bumm v knize „Grundriss zum Studium der Geburtshilfe“ v lekci o porodním mechanismu uvádí: „Sie kennen alle die Wirkung, welche der Drall des Rohres bei den modernen Waffen auf die Bewegung des Geschosses ausübt... Wie das Geschoss durch sie Zuge des Rohres, so wird der Kindeskörper durch die eigenartige Beschaffenheit des Geburtskanles gezwungen... Znáte všichni účinek, který vykonávají drážky hlavně u moderních zbraní na pohyb střely... Právě tak jako střela tahem hlavně, tak i tělo plodu jedinečným uzpůsobením porodního kanálu je donuceno...“ Po válce jsem slyšel přednášku, kde přednášející líčil metodu Thyssenovu pro vedení porodu u konce pánevního: „Během kontrakce vykonáváme na zadeček plodu protitlak, a když najednou protitlak přerušíme, plod opustí rodidla rychle jak špunt ze šampaňského.“ Neznám lepšího argumentu pro dokumentaci přestavby společenského vědomí.

Vrátíme se znovu k porodní bolesti jako subjektivního prožitku.

Pro evropskou společnost nejvýznamnější roli při vzniku porodní bolesti sehrál prvotní hřích Adama a Evy. Pokrok se nezadržitelně řítí, a jak prokázaly poslední exaktní výzkumy relativistického fysika Jiřího Langra, je třeba se na dosavadní výklad dívat zcela jinak. Uvažované rajské jablko jablko poznání, nemělo odepírat našim prarodičům pravdivý pohled na svět, naopak bylo určené původně k tomu, aby dopadlo na hlavu Adamovu. Úder měl vytrhnout Adama z lenosti, přimět ho k přemýšlení a inspirovat k objevení newtonovských gravitačních zákonů. Adam sám pak měl matematisovat kosmos. Z hlouposti jablko snědli. Namísto racionalismu ovládly od té doby lidstvo divoké emoce.

Vše se rázem změnilo! Hospodin rozezlen pravil Evě: „Multiplicabo aerumnas tuas et conceptus tuos, in dolore paries filios, znásobím tvé útrapy v tvém těhotenství, v bolestech budeš rodit syny.“ Všimějme si té matematické formulace – multiplicabo tak se první lidé seznámili s násobilkou. Starověk zná sice slavné ženy, ale u porodu stálo za to, jak biblický text ukazuje, mluvit jen

o synech, trvalo to dlouho, než byly i dcery králů brány na vědomí, vzpomeňme nešťastné pragmatické sankce!

Lidstvo se rodilo a rodí i bez porodníků. Jeden ze zakladatelů vědeckého porodnictví Deventer jmenuje ženu, která lehce a rychle rodí artopta, artos je chleba, optesis pečení, řeklo by se „rodí jako když se peče chleba“.

V lidové řeči je běžné označovat lopotnou práci výrokem „Tak to zas byl porod.“ Pokud se podaří porodní bariéru překonat rychle a snadno, existují lapidární obraty vyznačující se pohrdáním ženami, které se při porodu trápily. Žena sděluje, jak „to na ni najednou přišlo, a tak to vyprdla, mohla by rodit obden, vypadlo to z nijak z forbesu“. Slyšíme-li, že „to šlo jak po másle“, málokdo bude spojovat toto úsloví s technikou bab pupkořezných, Hebammen, midwife spolužen, nizozemských vroedwyf. sage femme moudrožen, ve Španělsku comadre spolu s matkou, partera rodící, v Itálii levatrici, zvedající, comare, v Bretani mamdiegues domácích matek, které, aby porod nešel na sucho, partus siccus trockene Geburt, vkládaly do pochvy půlliberku másla. Výjimečná je kletba, kterou pronášejí však vesměs muži, když svému nepříteli přejí, aby rodil ježky proti srsti.

Hodnocení měkkých a tvrdých porodních cest je vnímáno ženami značně odlišně. Řekne-li lékař rodičce, která má strach z úzké pánve, že by takovou nádhernou pávní projel nákladřák, polichoceně se zasměje, že má tvrdé cesty porodní udělané jaksepatri. Naopak pokud se dostane ženě od partnera lichotky ve smyslu písně „akú moja milá malá, svině do nej zatvárala“, bude to pokládat právem za sprostou pohanu.

Povětšinou ženy nezůstanou v tomto mužům nic dlužny ne nadarmo vyplňují muži v normalizovaných dotaznících neurotisace položku: „Trápil jste se někdy myšlenkou, že máte velmi malý pohlavní úd?“ Penis na rozdíl od ostatních savců je u člověka patrný celý i s kožním obalem. Pro zvýšení sebevědomí našich laskavých čtenářek lze konstatovat, že parametry týkající se velikosti mužské okrasy jsou velmi málo ovlivnitelné, zatímco rekonstrukční gynekologické operace mohou dělat přímo zázraky.

Pokud se zabývali ve starověku porodnictvím muži, dostali označení o omphalotomos, o maios, o maieyter, pokud ženy, byly to e maia, e omphalotomos, též anagestris, anagetrica, elostris snad od elytron pochva, hyphairetria, hyphairo odkliditi z cesty, tajně vzíti. Latinské ars obstetricia souvisí s obstaré státi v cestě, zabraňovati v tomto smyslu nebezpečím, kterým je žena za porodu vystavena.

V konečné fázi vypuzovací doby tvoří kůže, svalstvo a vazivo pánevního dna překážku, hráz, skrz níž hlavička prořezává Durchschneidung perineotomia. Caput coronatum hlavička je korunovaná, je v koruně, jakoby královskou korunou obkroužená měkkými částmi, Kopfkronung, la tête en couronnement, crowning u anglických porodníků, český porodnický světák najde hlavu „v krovningu“.

V římské historii se vyskytuje Agrippa a několik žen jménem Agrippina. Byly tak označovány děti, které se neporadily hlavičkou, ale koncem pánevním, per clunibus, Steisslage prdélkou. Plinius v Historia natur. L VII. Cap. VI. píše: „In pedes procedere nascentem contra naturam est, quo argumento eos appellavere Agrippas, ut aegre partos.“ Postupovati nohama při porodu je proti přírodě a z tohoto důvodu je nazývají Agrippas Agripparus aeger nemocný, obtížný, partus porod. Lépe se mi líbí druhý výklad z řečtiny, agrios divoký, agrio zdivočiti, agria ippa čteme hippa divoká klisna. U hříbat jsou vidět za porodu jako prvé nožky a to mohlo být důvodem k takovému označení. V české učebnici Strengově z 19. století se mluví u této polohy se samozřejmostí o dětské

prdělce. Později se to zdálo asi nemravné, tak zavedli termín poloha řitní, který zní zas na oplátku sprostě pro bratrský národ slovenský.

V 1. knize Mojžíšově smilná Tamara čekala dvojčata. Když plod vystrčil ručku, uvázala na ni tkanici a řekla „toto vyjde první“. Pokud by znala porodnictví, měla se spíše vyděsit z výhřezu ručky a pochybovat o dobré prognose porodu. Ale hle vyšel druhý i řekla: „Jakou skulinou (trhlinou) jsi se prodral? Quare divisa est propter te macaria?“ Pojmenovali ho proto Pereš, v latinském textu Phares, což značí trhlinu, spojitost s termínem perineum hráz je očividná.

Lékařka Trotula multae doctrinae matrosa Salernitana popisuje kol. r. 1059 kompletní trhlinu hráze: „Sunt enim quaedam, quibus vulva et anus fiunt unum foramen. Jsou totiž takové, jejichž pochva a konečník stanou se jedním otvorem.“ Doporučila, aby v těchto případech byla provedena sutura sešití poranění. V lékařském spise Kříšťana z Prachatic (1366–1439) je ponaučení, že která žena se natrhne, má bráti nedvězí medvědí, není-li jezevcové sádlo.

Morfologické změny na rodidlech po porodu zejména po špatně zhojených trhlinách bývají zřetelné označují se jako ruptura perinei male sanata. Porodníci pohybující se v kulturním okruhu Francie, když zhlédnou mimořádně velké poranění po vaginálním porodu, označí takový politováníhodný stav jako Verdun. Mají přitom na mysli podobnost terénu proslulé operace v 1. světové války ustavičně přeorávaného výbuchy granátů se vzezřením genitálu.

V Rusku jsem viděl podobný případ označený jako „pizda rvanka popěrečnica“ kunda rozervaná, příčnice, tj. napříč. Našim slovanským bratřím stálo za to vytvořit pro takové mimořádné situace nové substantivum. Čtenáři laskavý, porod máme právě šťastně za sebou a tak v dalším se věnujme ctihodnému stavu panenskému.